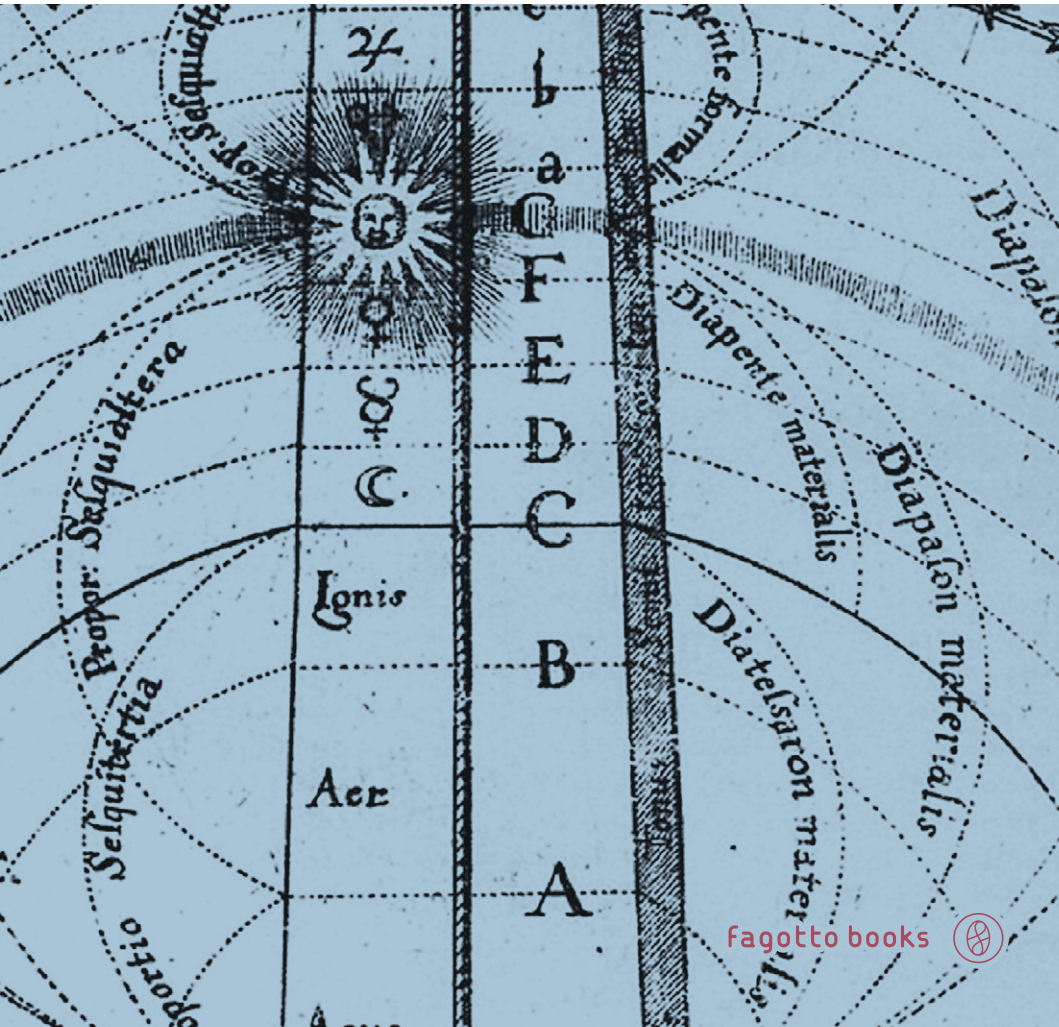

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΑΣ

ΟΥΜΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Ουμανισμός και μουσική στην ιταλική Αναγέννηση

ΟΥΜΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΗ
ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ
Δημήτρης Κούντουρας

Επιμέλεια κειμένου: Βαρβάρα Καρζή

ISBN: 978-960-6685-83-5

© Σεπτέμβριος 2020, Fagottobooks, Νίκος Θερμός

Fagottobooks

Κεντρικό: Βαλτετσίου 15, 10680 Αθήνα

Τηλ.: 210-3645147, Fax: 210-3645149

Υποκατάστημα: Ζακύνθου 7, 31100 Λευκάδα

Τηλ./Fax: 26450-21095

e-mail: info@fagottobooks.gr

www.fagottobooks.gr

Δημήτρης Κούντουρας

ΟΥΜΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΗ
ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

fagotto books

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
Ουμανιστικό κίνημα και ουμανιστές στην Αναγέννηση ..	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
Αντιλήψεις περί μουσικής από την Αρχαιότητα	
μέχρι τον 17ο αιώνα	27
Αρχαιότητα	27
Μεσαίωνας	33
Ιταλία	38
Ιταλία (1450-1550)	38
Ιταλία (1550-1650)	42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
Αναγεννησιακός Ουμανισμός και μουσική	47
Ανασκόπηση	47
Χαρακτηριστικές επιρροές	56
Οι μουσικοί πρωτο-ουμανιστές: Γιοχάννες Τινκτόρις και Φρανκίνο Γκαφούριο	61
Ουμανιστικές επιδράσεις στη μουσική του 15ου αιώνα	65
Η ρητορική ως απόρροια του Ουμανισμού και η σχέση της με τη μουσική	71
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	
Μυθολογία, μουσική και ποίηση	85
Η ιταλική ποίηση του 15ου και 16ου αιώνα και η <i>poesia per musica</i>	85

Αρκαδία και ποιμενικό ύφος	88
Μυθολογία και μαδριγάλι	93
Μυθολογικοί χαρακτήρες στα μαδριγάλια	101
Ζέφυρος	101
Θύρσης	102
Νύμφη	103

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Ιταλικές πόλεις-κέντρα της μουσικής

και του Ουμανισμού.....	107
Φλωρεντία	107
Μάντοβα	115
Ο Μοντεβέρντι στη Μάντοβα	123
Φερράρα	128
Η Φερράρα ως κέντρο μουσικών νεωτερισμών	138
Βενετία	144
Μουσική και μουσικοί στη Βενετία	146
Ο Μοντεβέρντι στη Βενετία	151

ΕΠΙΛΟΓΟΣ	155
-----------------------	------------

ΠΗΓΕΣ	159
--------------------	------------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	163
---------------------------	------------

ΜΟΝΟΣΤΙΧΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΕΛΗΝΗΝ, XIII

Νυκτερινούς ἀκτίνας ἐς ἡμᾶς πέμπε, Σελήνη

Angelo Poliziano, Epigrammata Graeca

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι σχέσεις της μουσικής με τον αναγεννησιακό Ουμανισμό αποτελούν ένα περίπλοκο και πολυδιάστατο φαινόμενο. Το ουμανιστικό κίνημα υπήρξε καθοριστικό για τη δυτική σκέψη και την ιστορία των ιδεών και, κατά συνέπεια, για τη μουσική, αναζωογονώντας, ταυτόχρονα, το ενδιαφέρον για τον αρχαίο κόσμο. Το ίδιο χρονικό διάστημα ήρθαν στο φως περιοχές της αρχαίας γνώσης που έμελλαν να επηρεάσουν βαθιά τη μουσική δημιουργία. Το αυξανόμενο ενδιαφέρον για την τέχνη της ρητορικής έφερε πιο κοντά τη μουσική με τις τέχνες του λόγου (με το *trivium*, το τρίπτυχο με τις τρεις ελευθέρια τέχνες) και την απομάκρυνε από το πλαίσιο των τεσσάρων μαθηματικών επιστημών (από το *quadrivium*) που είχαν καθοριστεί από τους θεωρητικούς του Μεσαίωνα. Η τέχνη της ρητορικής επανήλθε και αφορούσε όλα τα είδη δημιουργίας και ως μέθοδος «κατασκευής» ενός έργου και ως τρόπος προσωδίας και απόδοσης ενός έργου. Αυτό επεκτάθηκε και επηρέασε καταλυτικά τη μουσική και τη σχέση της με το κείμενο και την εκφορά του. Επιπρόσθετα, η μυθολογική θεματολογία, ιδιαίτερα δημοφιλής στην Αρχαιότητα, και το ποιμενικό –το «αρκαδικό»– λογοτεχνικό ύφος γνώρισαν μεγάλη άνθηση στην Αναγέννηση, χάρη στους ουμανιστές, μια επιρροή που διήρκησε μέχρι και τον 18ο αιώνα. Η άνθηση του νεοπλατωνισμού και της φυσικής φιλοσοφίας έφεραν στο προσκήνιο μια κοσμοθεωρία που, μέσα από τους Φλωρεντινούς Μαρσίλιο Φιτσίνο (Marsilio Ficino, 1433-1499) και Πίκο ντέλλα Μιράντολα (Pico della Mirandola,

1463-1494), διαδόθηκε και επηρέασε καθοριστικά τον πνευματικό και καλλιτεχνικό κόσμο της Ιταλίας.

Στο πλαίσιο της αναβίωσης της αρχαίας τραγωδίας και της αρχαίας μουσικής, οι μουσικοί και οι ουμανιστές έμεναν αμήχανοι, μη γνωρίζοντας τίποτα για τη μουσική των αρχαίων. Ως εκ τούτου, ο μουσικός πειραματισμός στην απαγγελία αρχαίων κειμένων με αυτοσχεδιαστική μουσική άρχισε να διαφοροποιεί το «μεσαιωνικό» μοντέλο μουσικο-ποιητικών μορφών του 15ου αιώνα. Η ολοένα και μεγαλύτερη τάση για έκφραση του ποιητικού κειμένου και του νοήματος και, κατ' επέκταση, της ιδέας και του «βασικού συναισθήματος» του έργου –γνωστού στην εποχή ως *affetto*– από τη μουσική αποτέλεσε μια από τις σημαντικότερες επιδράσεις του Ουμανισμού σχετικά με τη μουσική τέχνη. Η διαδικασία αυτή υπήρξε, ωστόσο, σταδιακή και πέρασε από διάφορες φάσεις μέχρι να οδηγήσει στη νέα μουσική του μπαρόκ και της, κατά τον Κλαούντιο Μοντεβέρντι (Claudio Monteverdi), *seconda prattica*. Η ιταλική ποίηση της Αναγέννησης καθορίστηκε από τη μουσική (*poesia per musica*) και ταυτόχρονα όρισε το μαδριγάλι ως το ύψιστο είδος κοσμικής δημιουργίας, βασισμένο σε μια υπερβατική σχέση μουσικής-λόγου, με πολυεπίπεδες αναγνώσεις.

Πρόθεση του συγγραφέα είναι να απευθυνθεί τόσο στο ειδικό μουσικόφιλο κοινό όσο και σε κοινό με ευρύτερο ενδιαφέρον για την Αναγέννηση και την ιστορία των ιδεών της. Παρουσιάζονται και αναλύονται αναφορές ουμανιστών –λογίων της ιταλικής Αναγέννησης– για τη μουσική καθώς και πλήθος στοιχείων σχετικά με τους πρώτους «μουσικούς» ουμανιστές και θεωρητικούς της μουσικής και με τις αντιλήψεις τους, όπως διαφαίνονται μέσα από το έργο τους. Η μουσική ρητορική και η αρχαία μυθολογία, επακόλουθα της ουμανιστικής παιδείας, επέδρασαν καθοριστικά στη μουσική δημιουργία και κατέχουν

σημαντικό μέρος της παρούσας μελέτης, δίνοντας μια ολοκληρωμένη παρουσίαση της σχέσης μουσικής και αναγεννησιακού Ουμανισμού. Επίσης παρουσιάζονται οι αντιλήψεις περί μουσικής από την Αρχαιότητα μέχρι τον 17ο αιώνα καθώς και οι πολυδιάστατες σχέσεις των λογίων και των «μουσικών ουμανιστών» με τη μουσική της εποχής τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ουμανιστικό κίνημα και ουμανιστές στην Αναγέννηση

Στην Ιταλία, η Αναγέννηση αρχίζει τον 14ο αιώνα, ενώ το κίνημα που συνδέεται άμεσα με αυτήν, ο Ουμανισμός, είχε πρωταρχικά φιλολογικό χαρακτήρα και συνδεόταν με τη μελέτη και τη μίμηση των αρχαίων λογοτεχνικών κειμένων. Ο Ουμανισμός –ως όρος ανήκει στον 19ο αιώνα–, αναθεωρώντας την οπτική του παρελθόντος που ήθελε τη λατινική λογοτεχνία υποτελή της θρησκείας, αναβάθμισε την εικόνα και τη θέση που κατείχε το κλασικό πνεύμα, ενώ παράλληλα προσέδωσε στις σπουδές της κλασικής λογοτεχνίας έναν περισσότερο κοσμικό χαρακτήρα. Επιπρόσθετα, πολλοί ουμανιστές υπήρξαν κάτοχοι σημαντικών βιβλιοθηκών και συλλέκτες βιβλίων. Όταν λοιπόν άρχισε να αναπτύσσεται το εμπόριο του βιβλίου, το μονοπώλιο της μάθησης εκ μέρους της Εκκλησίας άρχισε να εξασθενεί.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο Ουμανισμός έχει τις ρίζες του στην Πάντοβα, όπου μία ομάδα φιλολόγων, με κυριότερο τον προ-ουμανιστή Λοβάτο Λοβάτι (Lovato Lovati, 1241-1309), ασχολούνταν με την κλασική ποίηση.¹ Ο συγκεκριμένος κύκλος γνώριζε τα έργα του Οράτιου, του Κάτουλου, του Προπέρτιου, του Βαλέριου Φλάκκου και άλλων που υπήρξαν πριν από τον Φραγκίσκο Πετράρχη (Francesco Petrarca, 1304-1374),

1. Για την Πάντοβα των πρωτο-ουμανιστών, βλ. Charles G. Nauert, *Humanism and the Culture of Renaissance Europe*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ 2006, σ. 6.

Το ουμανιστικό κίνημα υπήρξε καθοριστικό για τη δυτική σκέψη και την ιστορία των ιδεών και, κατά συνέπεια, για τη μουσική, αναζωογονώντας, ταυτόχρονα, το ενδιαφέρον για τον αρχαίο κόσμο. Ο αναγεννησιακός Ουμανισμός συνδέεται με την αναβίωση του αρχαίου πνεύματος σε επίπεδο φιλοσοφικό, πολιτιστικό και ιδεολογικό.

Στο πλαίσιο αυτό οι ουμανιστές έμεναν αμήχανοι, μη γνωρίζοντας τίποτα για τη μουσική των αρχαίων. Ως εκ τούτου, ο μουσικός πειραματισμός στην απαγγελία αρχαίων κειμένων με αυτοσχεδιαστική μουσική άρχισε να διαφοροποιεί το «μεσαιωνικό» μοντέλο μουσικο-ποιητικών μορφών του 15ου αιώνα.

Η ολοένα και μεγαλύτερη τάση για έκφραση του ποιητικού κειμένου, της μετρικής και του νοήματός του έφεραν δραματικές αλλαγές στη μουσική πραγματικότητα της Αναγέννησης αλλά και του μπαρόκ.

Η μονογραφία αυτή απευθύνεται τόσο στο ειδικό μουσικόφιλο κοινό όσο και σ' ένα κοινό με ευρύτερο ενδιαφέρον για την Αναγέννηση και την ιδεολογία της εποχής.

ISBN 978-960-6685-83-5

9

789606

685835